

ІНДИКАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ У ЗДІЙСНЕННІ ІННОВАЦІЙНО СПРЯМОВАНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто сутність індикативного планування та, спираючись на закордонний досвід, обґрунтовано доцільність застосування індикативного планування для програмування інноваційно спрямованого розвитку економіки.

В статье рассмотрена сущность индикативного планирования и, опираясь на зарубежный опыт, обоснована целесообразность применения индикативного планирования для программирования инновационно направленного развития экономики.

In the article below, the matter of indicative planning is covered, and, on the basis of a foreign experience, the indicative planning use suitability is proved in order to program innovation oriented economics development.

індикативне планування, державне регулювання та програмування інноваційної діяльності

На сьогодні в центрі уваги вітчизняної економічної науки, влади та суспільства знаходяться проблеми, пов'язані з формуванням національної стратегії переходу до інноваційної моделі економіки. Водночас вітчизняна практика державного регулювання інноваційної діяльності в Україні має хаотичний характер; досить часто потреби інноваційного розвитку задовольняються за залишковим принципом, зокрема у сфері бюджетного фінансування НДДКР. За таких умов нагальними потребами є забезпечення планомірності державного регулювання інноваційної діяльності та реалізація механізму взаємодії держави та суб'єктів інноваційної діяльності.

Сутність індикативного планування та його методологію досліджено в роботі В. Дудкіна [2], роль індикативного планування у здійсненні економічної стратегії виходу західноєвропейських країн, зокрема Франції, з економічної кризи повоєнного періоду досліджено у працях В. Полтеровича [4, 5], закордонний досвід індикативного планування викладено у публікації М. Тимошук [7], а в аспекті вітчизняних проблем державного програмування науково-технічного розвитку – у праці В. Александрової та Ю. Бажала [1].

Потребує подальшого дослідження проблема обґрунтування необхідності планомірної модернізації вітчизняної економіки, що повинна спиратися на закордонний досвід демократичної системи планування.

Завданням цієї роботи є аналіз закордонного досвіду індикативного планування та обґрунтування доцільності його застосування в Україні для регулювання інноваційно спрямованого соціально-економічного розвитку.

Українська економіка на початку ХХІ ст. тільки-но вийшла з кризового стану, створивши певні передумови для модернізації, і знову відчула виклики вже світової економічної кризи. Відомо, що темпи падіння обсягів вітчизняного виробництва за наслідками розпочатої у 1992 р. «шокової терапії» в економіці були більшими за ті, що відбувалися в СРСР під час Великої Вітчизняної Війни. У 2000 р. ВВП України становив 43,2% від рівня 1990 р., а обсяг промис-

лового виробництва – 61,6% цього рівня (у Радянському Союзі в період Великої Вітчизняної війни найбільше падіння промислового виробництва становило 30%) [8]. Стан в якому опинилася вітчизняна економіка потребує таких же дій, які були запроваджені в Західній Європі після Другої Світової війни і ґрунтувалися на застосуванні індикативного планування як найважливішого інструмента економічної політики, або ж виходу з кризи ґрунтуючись на радянському довіді, що спирався на власні ресурси, їх потужну мобілізацію і збереження протягом певного часу низького рівня задоволення споживацьких потреб. Звичайно, стосовно Західної Європи слід також враховувати фінансову підтримку надану згідно з планом Маршала.

Важливо проаналізувати значення індикативного планування для забезпечення функціонування вітчизняної економіки на засадах інноваційної моделі з таких причин: вітчизняна економіка втрачає конкурентоспроможність через високу ресурсо-, енергомісткість та екологічність, швидке зношення основних фондів; вирішити зазначені проблеми на засадах ринкового лібералізму не можливо, що доведено досвідом останніх років; досвід розвинутих країн свідчить про доцільність застосування індикативного планування для вирішення проблем модернізації економіки. В Україні однією з головних перешкод будь-яким конструктивним перетворенням економічної системи є відсутність рівноправного діалогу та співпраці між державними органами влади, науковцями, бізнесом, профспілками, громадськими організаціями. Для налагодження співпраці між ними необхідною є розробка та впровадження механізму взаємодії, що дозволяв би державі в повному обсязі виконувати її соціальні функції, науковцям впливати на прийняття рішень щодо встановлення обґрунтованих макроекономічних параметрів та напрямів державних інвестицій, спрямовував бізнес на функціонування на засадах екологічно та соціально збалансованого економічного зростання, забезпечував конституційні права громадян. Без модернізації економіки, активного впровадження інноваційних технологій реалізувати такий механізм не можливо. Значною мірою створити належні умови для цього здатна система індикативного планування.

Саме індикативне планування дозволило таким країнам ринкової економіки, як Франція, Іспанія, Португалія подолати наслідки Другої світової війни і досягти значних успіхів у соціально-економічному розвитку. Основне значення системи стратегічного планування полягало не стільки у формуванні орієнтованих показників чи державних інвестиціях, скільки у створенні регулярного механізму взаємодії уряду, бізнесу, профспілок і споживачів, у досягненні консенсусу та координації зусиль. Індикативне планування виправдало себе не тільки в ринковій економіці, але, наприклад, і в Китаї, що демонструє в останні 30 років вражаючі темпи зростання [5]. Сучасна російська економіка, як і західноєвропейські країни періоду відбудови після Другої світової війни характеризується високим рівнем освіти, завершеністю процесів індустріалізації при різкому спаді виробництва [4]. Така аналогія виправдана і для української економіки.

За визначенням європейських науковців, індикативне планування є конкретним різновидом макроекономічного планування, що можна конкретизувати як свідому діяльність державного управління, мета якої – привести через певний час до бажаного стану національну економіку в цілому. Індикативне планування впливає на приватний сектор головним чином через попит, через його стимулюючий або обмежуючий характер і дуже опосередковано – через державні підприємства. Планові документи за таких умов відображають прогноз узагальнено стосовно бажаного розвитку економіки, а також фіксують рішення щодо державних видатків і інвестицій, поточних витрат держпідприємств. Інформація щодо макропараметрів і основних параметрів діяльності державних органів і держпідприємств покликана сприяти формуванню економічного середовища, яке впливає на дії приватних підприємств [2]. Наприкінці 40-х ро-

---

ків XX ст. у Франції була сформована «демократична система планування», яка встановлювала планування «знизу», що ґрунтується на принципах консультування та узгодження і допускає участь на рівних представників різних «групових інтересів» [7]. Найважливішим інструментом французької економічної політики протягом 1950–1973 рр. було індикативне планування. Воно було селективним, декілька базових галузей були використані в якості пріоритетних. Метою першого плану була модернізація шести галузей: вугільної промисловості, енергетики, транспорту, виробництва сталі, цементу та сільськогосподарського обладнання. Галузеві пріоритети залишалися центральними і в другому плані [4]. Як бачимо, такі ж галузі вітчизняної економіки є вагомими в економічному та соціальному розумінні і вкрай потребують модернізації. Виробництво сталі як одне із важливих джерел експортної виручки потребує модернізації, спрямованої на зниження енерго- та екологічності. Вугільна промисловість, яка останнім часом стала ще й джерелом соціального напруження в регіонах, де її підприємства є містоутворюючими, повинна бути в центрі уваги розробників державної політики щодо модернізації економіки. Вітчизняна економіка нині втрачає багато досягнень стадії індустріалізації, яка була здійснена ще в УРСР. На тлі цього проголошуються інноваційні пріоритети та приймаються закони, які декларують певні механізми та інструменти стимулювання інноваційної діяльності. Саме декларують, адже розвинутою є практика частих відмін чи призупинення дії таких норм, їх суперечливість щодо норм законів, які є пріоритетними для виконання. Наприклад, це стосується пільгово-оподаткування та кредитування інноваційної діяльності. Країни, які досягли успіхів у соціально-економічному розвитку навіть виходячи з досить скрутних передумов, послідовно пройшли такі стадії, як: модернізація (індустріалізація), ініціація експортно-орієнтованого зростання, стимулювання прискореного розвитку, розвинутий ринок. Такі стадії є більш або менш яскраво виражені для різних країн і відрізняються за тривалістю, але саме еволюційність та поетапний розвиток є запорукою наближення вітчизняної економіки до стандартів сталого екологічно збалансованого розвитку, що базується на інноваційних технологіях. За сучасного стану справ у політичній та фінансовій сферах сподіватися на певний інноваційний стрибок не доцільно. Історичний досвід свідчить, що без згуртованої політичної волі, достатніх обсягів накопиченого капіталу здійснити вагомий крок на шляху до розвинутого ринку не можливо. Обираючи за орієнтир розвинутий ринок ми не вважаємо його кінцевим пунктом соціально-економічного поступу, але на сучасному етапі саме така економічна система найбільш вдало себе реалізувала. Напевне, сучасні кризові економічні явища глобального характеру дещо змінять закони ринкової економіки та полюси гео економічного простору, але загалом сподіватися на докорінні зміни та наближення до того стану, який у західній економічній думці відображений у концепції сталого розвитку, чи до того оптимуму, на який спрямована теорія системи оптимального функціонування економіки (СОФЕ), завчасно. За сучасних умов пришвидшеного зростання кількості населення та вичерпання життєво необхідних природних ресурсів, загострення екологічних проблем в такому ступені, який ставить людство на межу виживання, без застосування інноваційних шляхів вирішення вищезазначених проблем не можливо. Всі нині здійснювані заходи в умовах існування «провалів ринку», на жаль, не торкаються витоків проблем. Тобто інноваційно спрямований соціально-економічний розвиток повинен базуватися на взаємообумовленості таких цільових орієнтирів, як: економічна ефективність, соціальна справедливість, екологічна збалансованість.

У межах моделі СОФЕ був розроблений системний підхід до розуміння сутності економічних процесів та шляхів виходу народногосподарського комплексу на оптимальний режим функціонування. Метою розробки СОФЕ було оптимальне функціонування економіки як підсистеми, що забезпечує суспільству

соціально стабільність у сфері задоволення матеріальних потреб. Важливо, що основою даної моделі був принцип раціонального використання обмежених ресурсів. У роботах теоретиків СОФЕ обґрунтовувалось, що субстанцією економічних ціннісних відносин повинна бути суспільна корисність, а не витратне ціноутворення [3, 6]. Будь-який з підходів до планування соціально-економічного розвитку реалізується в умовах існування обмежених обсягів ресурсів у певному періоді. Разом з цією ресурсною обмеженістю повинен враховуватися принцип соціальної прийнятності. Нині в системі планування та прийняття рішень щодо доцільності здійснення певного виду господарської діяльності на мікро- та макрорівнях надається перевага показникам економічної ефективності і саме вони переважно являють собою у вітчизняній економіці критерії ефективності народногосподарської діяльності. Відбувається ігнорування інноваційних проєктів, які не приносять прибутку в короткостроковому періоді. А саме реалізація наукових розробок, що здатні вирішити нагальні соціальні та екологічні проблеми, зазвичай є процесом довгостроковим та потребує значних інвестицій. Починаючи з 90-х років ХХ ст. в Україні досить поширеним як у наукових колах, так і загалом у суспільстві став постулат, що необмежена свобода ринку гарантує найвище благо для населення та економічної системи в цілому. А поняття плановості у розумінні багатьох набуло досить негативного сенсу. Хоча економіка ні однієї із розвинутих постіндустріальних країн не здатна функціонувати, хоча б без такого планового розпису доходів та видатків, як державний бюджет. Визнані в зарубіжній економічній думці «провали ринку» необхідно повною мірою визнати і в Україні, що на практиці повинно відобразитися у підвищенні ролі держави у регулюванні інноваційно-інвестиційних процесів та удосконаленні державного програмування науково-технічного розвитку.

На думку вітчизняних науковців, для посилення взаємозв'язку державно-науково-технічного та інноваційного програмування з ринковим попитом на науково-технічну продукцію необхідне взаємоузгоджене поєднання цього процесу з перспективним плануванням та прогнозуванням загального соціального й економічного розвитку країни, чому може слугувати індикативне планування. Країни з розвинутою ринковою економікою активно використовують індикативне планування як засіб державного регулювання пропорцій у виробництві шляхом застосування науково-технічних та соціальних програм розвитку економіки. Вплив індикативного планування на приватний сектор в умовах ринку здійснюється через сукупний попит державних установ і підприємств. Індикативні плани не мають директивного характеру, але при цьому покликані забезпечити оптимальне поєднання мети розвитку національної економіки з ресурсами і засобами, необхідними для її досягнення. Порядок ресурсного забезпечення індикативних планів є центральним пунктом методології їх складання та реалізації. У західноєвропейській практиці у процесі формування індикативних планів в ітеративному режимі за допомогою динамічних моделей збалансовуються економічні показники розвитку та параметри міжгалузевих ресурсних балансів, що дозволяє виявити можливості забезпечення планових індикативних завдань необхідними ресурсами [1]. В економічній історії багатьох розвинутих країн були періоди, коли державне стимулювання економічного зростання передбачало заходи щодо підтримки конкретних галузей чи навіть підприємств, створення фінансових установ на зразок французького Банку розвитку, пільгову податкову політику щодо інноваційної діяльності. В Україні застосування зазначених заходів ускладнюється та часто не досягає належного ефекту через конфлікти між політично-бізнесовими лобі, які призводять до частого переформування законодавства або ж невідповідності між задекларованими та реально здійснюваними стимулюючими заходами. Часто рішення щодо стимулювання певних галузей чи підприємств визначаються фінансовою міццю та політичною впливовістю певних лобістських об'єднань, а не ступенем економічної ефектив-

ності здійснюваних заходів у масштабах країни та їх суспільною корисністю. Такий механізм прийняття рішень щодо заходів та інструментів реалізації економічної політики часто зводить нанівещь намагання підприємств і навіть галузей здійснювати інноваційну діяльність.

За своєю сутністю індикативне планування подібне до процесу консультування, в якому основними функціями є інформування, орієнтація, стимулювання. Індикативне планування є рівноправною взаємодією суб'єктів господарювання з їх безпосереднім залученням у процес управління економікою за пріоритету державних інтересів [7]. Тому індикативне планування, яке за своєю сутністю сприяє формуванню механізму узгодження інтересів приватних власників, держави, громадськості, є перспективним напрямом вирішення проблеми лобізму та забезпечення відповідності заходів і інструментів економічної політики таким критеріям, як: поєднання економічної ефективності та суспільної необхідності; відповідність потребам реформування вітчизняної економіки на засадах інноваційності та екологічної орієнтованості; завчасне оприлюднення інформації щодо прогнозних макропараметрів та параметрів діяльності держорганів. Важливим фактором, що обґрунтовує доцільність розвитку індикативного планування, є також необхідність усунення низької інформованості суб'єктів господарювання різних галузей та регіонів щодо інноваційних технологій та їх розробників. Важливою функцією індикативного планування має бути залучення суб'єктів господарювання до оновлення основних фондів, придбання енерго-, ресурсозберігаючого, природоохоронного обладнання, застосування інноваційних технологій, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Національна економіка – багаторівневий і багатоцільовий організм, у якому різні галузі, регіони і підприємства мають свої специфічні особливості функціонування та розвитку. І спрямовувати їх розвиток до загальної мети, спираючись лише на ринкові механізми, неможливо [7]. Тому необхідно розвивати систему планування соціально-економічного розвитку країни спираючись на надбання теоретиків перехідної економіки та зарубіжний досвід планування в умовах ринкової економіки. Щодо перехідної економіки, то з китайського досвіду індикативного планування найбільш актуальним слід вважати: забезпечення цілісності системи планування, яка складається з планів різних рівнів і різної тривалості (довгострокові – 10–20 років, середньострокові – 5 років, річні); виконання річними планами ролі зворотного зв'язку; постійне удосконалення форм і методів макроекономічного державного регулювання як механізму реалізації індикативних планів [7]. Стосовно індикативного планування в умовах ринкової економіки, то французький досвід є актуальним для застосування його елементів у вітчизняній практиці. Це обумовлюється тяжінням вітчизняної концепції соціально-економічного розвитку до ринкової моделі економіки та декларуванням інноваційно-інвестиційних орієнтирів розвитку. Французький досвід індикативного планування цінний тим, що він має чітку орієнтацію на інвестиційний процес. В умовах циклічності ринкової економіки важливо те, що методологія та інструменти французької системи індикативного планування базуються на агрегованих динамічних моделях довгострокового прогнозування і реалізації статичної концепції національних рахунків. Система національних рахунків є основою для проведення планових розрахунків і побудови самого плану [7]. Завершальним і головним етапом індикативного планування у Франції є узгодження показників плану, перевірка їх на сумісність, ресурсну збалансованість та відповідність макроекономічним цілям [2].

В Україні доцільною є реалізація індикативного планування інноваційно спрямованого соціально-економічного розвитку, що ґрунтується на впливі держави шляхом макроекономічного регулювання на процес розподілу обмежених ресурсів та забезпечує механізм узгодження інтересів суб'єктів інноваційної діяльності та їх взаємодії з державою.

Напрямок подальших досліджень – розробка пропозицій щодо вдосконалення макроекономічного регулювання в аспекті реалізації індикативних планів.

Список використаної літератури

1. Александрова В. Економічні проблеми державного програмування науково-технічного розвитку / В. Александрова, Ю. Бажал // Економіка України. – 1999. – № 10. – С. 29–37.

2. Дудкин В. Индикативное планирование: о сущности и методологическом инструментарии / В. Дудкин // Российский экономический журнал. – 1997. – № 4. – С. 104–106.

3. Петраков Н.Я. Станут ли просчеты в прошлом уроками для будущего / Н.Я. Петраков // Вестник Российской академии наук. – 2002. – Том 72. – № 1. – С. 81–83.

4. Полтерович В. Эволюционная теория экономической политики. – Часть I. Опыт быстрого развития / В. Полтерович // Вопросы экономики. – 2006. – № 7. – С. 4–23.

5. Полтерович В.М. О стратегии догоняющего развития для России / В.М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2007. – № 3 (38). – С. 17–23.

6. Пчелинцев О.С. От поляризованого к сбалансированому развитию (возвращаясь к наследию акад. Ю.В. Яременко) // <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=2005/5/02>

7. Тимошук М. Індикативне планування: зарубіжний досвід та перспективи застосування в Україні / М. Тимошук // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 230–236.

8. Юхименко П.І. Економічна історія: навч. посібник. – 2-ге вид., стер./ П.І. Юхименко // – К.: Вікар, 2006. – 341 с.

Надійшло до редакції 3.03.2010.